

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ

F. G. JACOBS

της 27ης Ιανουαρίου 1994 *

*Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,*

ίσχυε κατά τον χρόνο του δυστυχήματος επέτρεπε τον αποκλεισμό του συζύγου του ασφαλισμένου.

1. Στις 2 Μαΐου 1988 η Nicole Vaneetveld τραυματίστηκε σε τροχαίο δυστύχημα, ενώ επέβαινε σε αυτοκίνητο που οδηγούσε ο σύζυγός της Jean Dubois.

3. Η Vaneetveld άσκησε αγωγή ενώπιον του Tribunal de Commerce του Huy κατά της Le Foyer SA, η οποία ανταγωνισκώς ζητεί απ' αυτήν την επιστροφή των ποσών που έχει ήδη καταβάλει. Η Le Foyer SA άσκησε επίσης αγωγή ενώπιον του ιδίου δικαστηρίου κατά της FMSS ζητώντας επιστροφή των καταβληθέντων.

2. Αρχικώς η ασφαλιστική εταιρία του Dubois, η Le Foyer SA, αναγνώρισε την ευθύνη της, κάλυψε μέρος των ζημιών της Vaneetveld και πλήρωσε μέρος των ιατρικών εξόδων της τα οποία είχε καταβάλει το ταμείο κοινωνικής ασφαλίσεώς της, η Fédération des Mutualités Socialistes et Syndicales de la Province de Liège (FMSS). Στη συνέχεια, ωστόσο, η SA Le Foyer, η οποία πληροφορήθηκε ότι κατά τον χρόνο του δυστυχήματος η Vaneetveld ήταν σε διάσταση, αλλά όχι διαζευγμένη από τον σύζυγό της, ανακάλεσε την αναγνώριση της ευθύνης της βάσει των όρων του ασφαλιστηρίου συμβολαίου του Dubois, με την αιτιολογία ότι η βελγική νομοθεσία που

4. Το Tribunal de Commerce, θεωρώντας ότι οι δύο υποθέσεις, τις οποίες αποφάσισε να συνεκδικάσει, πιθανόν να διέπονται από τη σχετική κοινοτική νομοθεσία, υπέβαλε προς το Δικαστήριο τα ακόλουθα ερωτήματα:

«1) Έχουν απευθείας εφαρμογή στην εσωτερική βελγική έννομη τάξη οι διατάξεις του άρθρου 5 της δεύτερης οδηγίας του Συμβουλίου, της 30ής Δεκεμβρίου 1993, 84/5/ΕΟΚ για την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών των σχετικών με την ασφάλιση της αστικής ευθύνης που απορρέει από την κυκλοφορία αυτοκινήτων οχημάτων;

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

- 2) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, γεννούν οι διατάξεις αυτές προσωπικά δικαιώματα υπέρ των ιδιωτών, τα οποία τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να προστατεύουν;
- 3) Ειδικότερα, γεννώνται τα δικαιώματα αυτά από την ημερομηνία ενάρξεως ισχύος της οδηγίας ή από τις 31 Δεκεμβρίου 1987, ήτοι μετά τη λήξη της προθεσμίας που τάχθηκε στα κράτη μέλη προς τροποποίηση των εθνικών διατάξεών τους, ή ακόμα από τις 31 Δεκεμβρίου 1988, δυνάμει της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 5 της εν λόγω οδηγίας;»

5. Η Διάταξη περί παραπομπής περιέργως δεν δίνει καμία πληροφορία περί των περιστατικών της υποθέσεως, μετά από ένα τυπικό αιτιολογικό, διατυπώνει απλώς τα ερωτήματα που παρατέθηκαν παραπάνω. Η Γαλλική Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι η Διάταξη περί παραπομπής είναι για τον λόγο αυτό απαράδεκτη, παραθέτοντας τη Διάταξη του Δικαστηρίου στην υπόθεση Monin¹. Στην υπόθεση εκείνη το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η ανάγκη μιας ερμηνείας του κοινοτικού δικαίου που θα είναι χρήσιμη για το εθνικό δικαστήριο επιβάλλει στο δικαστήριο αυτό να καθορίζει το πραγματικό και κανονιστικό πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσονται τα ερωτήματα που υποβάλλει ή τουλάχιστον να εξηγήει τις πραγματικές υποθέσεις στις οποίες βασίζονται (σκέψη 6).

6. Ασφαλώς είναι γενικά χρήσιμο μια Διάταξη περί παραπομπής να εκθέτει, έστω εν συντομία, τα κρίσιμα περιστατικά, ούτως ώστε το ερώτημα ή τα ερωτήματα που υποβάλλονται να μπορούν να γίνουν αντιληπτά στις σωστές διαστάσεις τους. Εάν αυτό δεν γίνει, το Δικαστήριο δεν αποκλείεται βέβαια να μπορέσει να προχωρήσει στην εξέταση των ερωτημάτων αυτών βασιζόμενο στις πληροφορίες του φακέλου που υποβάλλει το εθνικό δικαστήριο και υπό το φως των παρατηρήσεων των διαδίκων, και όντως συχνά αυτό πράττει. Αλλά τα κράτη μέλη και τα όργανα των Κοινοτήτων, τα οποία πρέπει να υποβάλουν και αυτά παρατηρήσεις συγχρόνως με τους διαδίκους, περιέρχονται σε μειονεκτική θέση, εφόσον μπορεί να μην τους είναι δυνατό να επισημάνουν και να πραγματευθούν τα ουσιαστικά ζητήματα που τίθενται στη συγκεκριμένη υπόθεση. Το Δικαστήριο, αντιστοίχως, στερείται κατ' αυτόν τον τρόπο την ευκαιρία να ακούσει και να αξιοποιήσει τις παρατηρήσεις τους.

7. Επισημαίνοντας τα πλεονεκτήματα που παρουσιάζει η εξήγηση του γενικότερου πλαισίου της υποθέσεως στη Διάταξη περί παραπομπής, θα έπρεπε ίσως ταυτόχρονα να υπογραμμίσω ότι η εξήγηση αυτή θα ήταν καλό να είναι σύντομη. Η Διάταξη περί παραπομπής θα πρέπει να περιορίζεται στην αναφορά των στοιχείων που είναι απαραίτητα για να μπορεί να δοθεί μια ικανοποιητική απάντηση στα υποβαλλόμενα ερωτήματα. Αυτό το αναφέρω επειδή, ενώ σε μερικές περιπτώσεις η Διάταξη περί παραπομπής περιέχει απλώς τα ερωτήματα και τίποτε άλλο, υπάρχουν άλλες περιπτώσεις όπου

1 — Υπόθεση C-386/92, Monin Automobiles, Συλλογή 1993, σ. I-2049.

το εθνικό δικαστήριο παρέχει πολύ περισσότερες πληροφορίες απ' όσες χρειάζονται. Μερικές φορές στο Δικαστήριο αποστέλλονται μακροσκελείς αποφάσεις, οι οποίες περιλαμβάνουν και στοιχεία άσχετα. τέτοιες αποφάσεις, αντί να διευκρινίζουν, μάλλον συσκοτίζουν τα ζητήματα. Μερικές φορές η Διάταξη περί παραπομπής συνοδεύεται από υπομνήματα ή παραρτήματα και δεν είναι σίγουρο αν κάποια απ' αυτά — και ποια — είναι σχετικά με την υπόθεση. Η πρακτική αυτή μπορεί να προκαλέσει προβλήματα, γιατί προκύπτει το ερώτημα ποια έγγραφα θα πρέπει να αποσταλούν στα κράτη μέλη και τα όργανα των Κοινοτήτων, προκειμένου αυτά να μπορέσουν να υποβάλουν τις παρατηρήσεις τους. Επιπλέον, όλες οι Διατάξεις περί παραπομπής πρέπει να μεταφραστούν αμέσως μόλις περιέλθουν στο Δικαστήριο προς όλες τις υπόλοιπες επίσημες γλώσσες της Κοινότητας — συνολικά εννέα προς το παρόν. Αυτό μπορεί να συνεπάγεται καθυστερήσεις και περιττούς κόπους.

8. Αν και οι δυσκολίες αυτές ανακύπτουν κατ' εξαίρεση, ίσως αξίζει τον κόπο να υπενθυμίσουμε ότι θα βοηθούσε πολύ εάν το εθνικό δικαστήριο εξέθετε συνοπτικά το πλαίσιο μέσα στο οποίο ανέκυψαν τα ερωτήματα, ιδίως τα κρίσιμα περιστατικά που έχουν τυχόν αποδειχθεί και τις σχετικές διατάξεις εσωτερικού δικαίου.

9. Ακόμη και ελλείψει των πληροφοριών αυτών, είναι δυνατόν το Δικαστήριο να

μπορεί και πάλι να παράσχει ικανοποιητικές απαντήσεις στο εθνικό δικαστήριο, και όντως κατά τη συνήθη πρακτική του το Δικαστήριο προτιμά αυτή τη λύση, παρά την άρνηση απαντήσεως στα ερωτήματα που του υποβάλλονται. Εξαρχής το Δικαστήριο ήταν της γνώμης ότι ο σκοπός της διαδικασίας του άρθρου 177 είναι να καθιερωθεί μια μορφή δικαστικής συνεργασίας, κατά την οποία θα πρέπει να αποφεύγεται η τυπολατρία². Ορισμένες πρόσφατες αποφάσεις, κυρίως οι Meillicke³, Telemarsicabruzzo⁴, Banchemo⁵ και Monin⁶, στις οποίες το Δικαστήριο δεν απάντησε στα ερωτήματα που υποβλήθηκαν, δεν συνιστούν κατά τη γνώμη μου απομάκρυνση από αυτή τη θεμελιώδη προσέγγιση. Στην υπόθεση Monin, στην οποία αναφέρθηκε η Γαλλική Κυβέρνηση, το Δικαστήριο έκρινε ότι απαιτούνταν πρόσθετες πληροφορίες προκειμένου να μπορέσει να παράσχει απαντήσεις που να είναι χρήσιμες στο εθνικό δικαστήριο. (Το ίδιο συνέβη και στην υπόθεση Banchemo, στην οποία έχει γίνει και δεύτερη παραπομπή από το εθνικό δικαστήριο⁷). Η χρησιμότητα της απαντήσεως πιστεύω ότι αποτελεί σημαντικό κριτήριο, στην παρούσα δε υπόθεση, όπως θα φανεί, είναι δυνατό να δοθεί χρήσιμη απάντηση. Επιπλέον, στην υπόθεση Monin, τα ερωτήματα που είχαν υποβληθεί ήταν τόσο γενικά και αφορούσαν ένα τόσο ευρύ φάσμα, που ήταν εξαιρετικά δύσκολο να εντοπισθεί η ακριβής σημασία τους για τη δίκη ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου. Επιπροσθέτως, στην υπόθεση Monin, όπως και στις υποθέσεις Telemarsicabruzzo και Banchemo, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η ανάγκη να προσδιορίζεται το εθνικό δικαστήριο το

2 — Υπόθεση 16/65, Schwarze κατά Einfuhr- und Vorratsstelle Getreide, ECR 1965, σ. 877 έως 886.

3 — Υπόθεση C-83/91, Meillicke, Συλλογή 1992, σ. I-4871.

4 — Συνεδικασθείσες υποθέσεις C-320/90 έως C-322/90, Telemarsicabruzzo κ.λπ., Συλλογή 1993, σ. I-393.

5 — Υπόθεση C-157/92, Banchemo, Συλλογή 1993, σ. I-1085.

6 — Ό.π., υποσημείωση 1.

7 — Η οποία πήρε τον αριθμό C-387/93.

πραγματικό και νομικό πλαίσιο των ερωτημάτων είναι ιδιαίτερα επιτακτική σε πεδία που χαρακτηρίζονται από πολύπλοκες πραγματικές και νομικές καταστάσεις. Στην παρούσα Διάταξη περί παραπομπής προέκυπτε ότι τα ερωτήματα πιθανόν να ήταν καθαρώς υποθετικά. Δεν υπάρχει καμία παρόμοια ένδειξη στην παρούσα υπόθεση.

10. Επιπλέον, στην παρούσα υπόθεση, τα περιστατικά, όπως προκύπτουν από τον φάκελο της υποθέσεως και από τις έγγραφες παρατηρήσεις, είναι σαφή, το ζήτημα που τίθεται είναι ξεκάθαρο και δεν μπορεί να υπάρξει αμφιβολία ότι η απάντηση στα υποβληθέντα ερωτήματα θα είναι χρήσιμη στο εθνικό δικαστήριο. Συνεπώς, εν τοιαύτη περίπτωση, δεν θα ήταν ενδεδειγμένο το Δικαστήριο είτε να αρνηθεί να απαντήσει στα υποβληθέντα ερωτήματα, όπως στις υποθέσεις Meilicke και Telemarsicabruzzo, είτε να απορρίψει την παραπομπή ως απαράδεκτη, όπως στις Banchemo και Monin. Αυτό δεν σημαίνει, όπως θα φανεί στη συνέχεια, ότι όλα τα υποβληθέντα ερωτήματα της παρούσας υποθέσεως πρέπει κατ' ανάγκη να τύχουν απαντήσεως.

11. Έρχομαι, επομένως, στην εξέταση των υποβληθέντων ερωτημάτων.

12. Το άρθρο 3, παράγραφος 1, της πρώτης σχετικής εν προκειμένω οδηγίας, της

οδηγίας 72/166/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 24ης Απριλίου 1972⁸, επιβάλλει στα κράτη μέλη να μεριμνήσουν ώστε η αστική ευθύνη που προκύπτει από τη χρήση οχημάτων στο έδαφός τους να καλύπτεται από ασφάλιση. Το άρθρο 1, παράγραφος 1, της δεύτερης οδηγίας, της οδηγίας 84/5/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 30ής Δεκεμβρίου 1983⁹, προβλέπει ότι η ασφάλιση αυτή «καλύπτει υποχρεωτικά τις υλικές ζημιές και τις σωματικές βλάβες».

13. Η δεύτερη οδηγία του Συμβουλίου αποσκοπούσε να εξασφαλίσει την προστασία των μελών της οικογενείας του ασφαλισμένου, του οδηγού ή οποιουδήποτε άλλου υπευθύνου σε βαθμό ανάλογο με αυτόν των λοιπών τρίτων, εν πάση περιπτώσει έσον αφορά τις σωματικές τους βλάβες: βλ. την ένατη σκέψη της αιτιολογικής εκθέσεως. Συγκεκριμένα, το άρθρο 3 προβλέπει τα εξής:

«Τα μέλη της οικογενείας του ασφαλισμένου, του οδηγού ή κάθε άλλου προσώπου το οποίο φέρει σε περίπτωση ατυχήματος την αστική ευθύνη η οποία καλύπτεται από την ασφάλιση του άρθρου 1, παράγραφος 1, δεν μπορούν να

8 — ΕΕ 1972, L 103, σ. 1.

9 — ΕΕ 1984, L 8, σ. 17.

αποκλειστούν, λόγω του δεσμού συγγενείας, από το δικαίωμα ασφάλισης για τις σωματικές βλάβες τους. »

την προηγούμενη νομοθεσία, τον νόμο της 1ης Ιουλίου 1956¹¹, ο οποίος επέτρεψε τη μη κάλυψη της συζύγου και ορισμένων συγγενών του οδηγού και του ασφαλισμένου από την ασφάλιση.

Το άρθρο 5 έχει ως εξής:

«1. Τα κράτη μέλη τροποποιούν τις εθνικές τους διατάξεις για να συμμορφωθούν προς την παρούσα οδηγία το αργότερο στις 31 Δεκεμβρίου 1987. Ενημερώνουν περί τούτου αμέσως την Επιτροπή.

2. Οι διατάξεις που τροποποιούνται κατ' αυτόν τον τρόπο εφαρμόζονται το αργότερο στις 31 Δεκεμβρίου 1988.

15. Από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει σαφώς ότι οι διατάξεις οδηγίας, η οποία δεν έχει μεταφερθεί στο εσωτερικό δίκαιο κράτους μέλους, καθίστανται εφαρμοστέες μόνο μετά τη λήξη της προθεσμίας που θέτει η οδηγία για τη μεταφορά της¹². Στην παρούσα υπόθεση, μολοντί τα κράτη μέλη όφειλαν να τροποποιήσουν τη νομοθεσία τους, συμμορφούμενα προς την οδηγία, μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 1987, η οδηγία καθόρισε ότι η νέα, τροποποιημένη νομοθεσία θα έπρεπε να τεθεί σε ισχύ μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 1988. Αυτό συνεπάγεται ότι οι διατάξεις της οδηγίας δεν ήταν δυνατό να έχουν εφαρμογή επί δυστυχήματος το οποίο συνέβη στις 2 Μαΐου 1988.

(...)

14. Ο νόμος ο οποίος μετέφερε τη δεύτερη οδηγία του Συμβουλίου στη βελγική νομοθεσία εκδόθηκε μόλις στις 21 Νοεμβρίου 1989¹⁰. Ο νόμος αυτός τροποποίησε

16. Δεν είναι συνεπώς τελείως απαραίτητο να απαντήσει το Δικαστήριο στο ερώτημα εάν οι διατάξεις της οδηγίας μπορούν να έχουν το κοινώς λεγόμενο άμεσο «οριζόντιο» αποτέλεσμα, δηλ. εάν μπορούν να επιβάλουν υποχρεώσεις επί ιδιωτών (ατόμων ή εταιριών) κατά τρόπον ώστε,

¹⁰ — Βελγικός νόμος της 21ης Νοεμβρίου 1989 περί υποχρεωτικής ασφάλισης της αστικής ευθύνης εξ αυτοκινήτων οχημάτων, *Moniteur belge*, 8. 12. 1989.

¹¹ — Βελγικός νόμος της 21ης Νοεμβρίου 1989 περί υποχρεωτικής ασφάλισης της αστικής ευθύνης εξ αυτοκινήτων οχημάτων, *Moniteur belge*, 15. 7. 1956.

¹² — Βλ. υπόθεση 148/78, *Pubblico Ministero κατά Ratti*, ECR 1979, σ. 1629.

παραδείγματος χάρη, σε περίπτωση μη μεταφοράς της οδηγίας στο εθνικό δίκαιο εντός ορισμένης προθεσμίας, μια ασφαλιστική εταιρία να μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνη από τα εθνικά δικαστήρια. Το ερώτημα τίθεται, εμμέσως βέβαια, από τη Διάταξη περί παραπομπής, αλλά η απάντησή του κατά τη γνώμη μου δεν θα βοηθήσει το εθνικό δικαστήριο. Εφόσον υπό τις περιστάσεις της παρούσας υποθέσεως η οδηγία δεν έχει κανένα άμεσο αποτέλεσμα, αναμφίβολα δεν μπορεί να έχει και κανένα οριζόντιο αποτέλεσμα. Επομένως, μολονότι το ζήτημα τίθεται από τα ερωτήματα του εθνικού δικαστηρίου, δεν θεωρώ ότι το Δικαστήριο ενδείκνυται να τα εξετάσει. Υπενθυμίζω ότι στόχος του άρθρου 177 είναι να δοθούν στο εθνικό δικαστήριο απαντήσεις που θα του είναι χρήσιμες. Όπως αυτό ενίοτε μπορεί να επιβάλλει την απάντηση ενός ερωτήματος το οποίο δεν τέθηκε ευθέως από το εθνικό δικαστήριο¹³, κατά τον ίδιο τρόπο μπορεί ενίοτε να δικαιολογεί τη μη απάντηση ερωτήματος που τέθηκε — ιδίως όταν το ερώτημα γειρεί ζητήματα μεγάλης σημασίας για την έννομη τάξη της Κοινότητας — όπως στην παρούσα υπόθεση. Θα φαινόταν δυσανάλογο να εξετάσει το Δικαστήριο τα ζητήματα αυτά σε υπόθεση στην οποία δεν υπάρχει ανάγκη αποφάνσεως επί του ερωτήματος.

διαφοράς της κύριας δίκης¹⁴. Σε περίπτωση που το Δικαστήριο θεωρήσει ότι αυτή τη λύση πρέπει να ακολουθήσει και εδώ, θα εξετάσω πώς πρέπει να προσεγγίσει το ερώτημα εάν κριθεί αναγκαία μια απάντηση.

18. Τόσο η Επιτροπή όσο και η Le Foyer SA, στις έγγραφες παρατηρήσεις τους, υποστηρίζουν ότι, εάν ήταν αναγκαίο να εξεταστεί το ζήτημα του αμέσου οριζοντίου αποτελέσματος, θα αρκούσε ως απάντηση μια παραπομπή στην προηγούμενη νομολογία του Δικαστηρίου, σύμφωνα με την οποία οι οδηγίες έχουν άμεσο αποτέλεσμα μόνο έναντι του κράτους ή των κρατικών φορέων («κάθετο» άμεσο αποτέλεσμα)¹⁵. Δεν συμφωνώ. Είναι γνωστό ότι η νομολογία αυτή έχει προκαλέσει ανωμαλίες, σε άλλη δε υπόθεση που εκκρεμεί ενώπιον του Δικαστηρίου, ήτοι τη Faccini Dori¹⁶, το Δικαστήριο ευθέως κλήθηκε να προβεί σε επανεξέταση του ζητήματος. Θα εξετάσω το ζήτημα σχετικά σύντομα, ενόψει του ότι έχει τύχει ευρέως σχολιασμού και συζητήθηκε πλήρως στην υπόθεση Faccini Dori.

17. Η συνήθης πρακτική του Δικαστηρίου ωστόσο είναι να μην ερευνά τη λυσιτέλεια των υποβληθέντων ερωτημάτων, αλλά να δίδει απαντήσεις σε αυτά ακόμη και όταν δεν είναι σαφές κατά πόσον οι απαντήσεις αυτές θα συμβάλλουν στην επίλυση της

19. Για πρώτη φορά στην υπόθεση Marshall του 1986 (στο εξής θα αναφέρεται ως

13 — Βλ., για παράδειγμα, την υπόθεση 157/84, Frascogna κατά Caisse des Dépôts et Consignations, Συλλογή 1985, σ. 1739.

14 — Βλ., π.χ., τις συνεκδικασθείσες υποθέσεις 98/85, 162/85 και 258/85, Bertini κατά Regione Lazio, Συλλογή 1986, σ. 1885, παράγραφος 8. συνεκδικασθείσες υποθέσεις 2/82 έως 4/82, Delhaize Frères κατά Βελγικού κράτους, Συλλογή 1983, σ. 2973, παράγραφος 9.

15 — Βλ. συγκεκριμένα την υπόθεση 152/84, Marshall κατά Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority (Marshall I), Συλλογή 1986, σ. 723.

16 — Υπόθεση C-91/92.

Marshall I) το Δικαστήριο έλαβε τελικώς θέση ως προς το οριζόντιο αποτέλεσμα των οδηγιών, ορίζοντας ότι «μια οδηγία δεν μπορεί, αυτή καθαυτή, να δημιουργήσει υποχρέωση για τους ιδιώτες και (...) δεν μπορεί να γίνει επίκληση αυτών καθυμένων των διατάξεων οδηγίας κατά των προσώπων αυτών»¹⁷. Στην υπόθεση εκείνη, ωστόσο, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η Marshall μπορούσε να επικαλεστεί την οικεία οδηγία έναντι της καθής, της Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority (Teaching), η οποία μπορεί να θεωρηθεί ως κρατικό όργανο, και ότι δεν ασκούσε καμία επιρροή το αν αυτή ενεργούσε ως εργοδότης ή ως δημόσια αρχή. Επομένως, το Δικαστήριο, παραδόξως, επέλυσε το ζήτημα σε υπόθεση που δεν ήταν αναγκαίο να το πράξει: το Δικαστήριο μπορούσε απλώς να κρίνει ότι η καθής ήταν κρατικό όργανο, αφήνοντας ανοικτό το ζήτημα εάν είναι δυνατή η επίκληση οδηγιών έναντι ιδιωτικών φορέων.

απευθύνεται, όσον αφορά το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα (...). Πέραν του ότι το άρθρο 189 δεν αποκλείει ρητώς τη δυνατότητα να γεννώνται παρεπόμενες υποχρεώσεις επί προσώπων και όχι επί κρατών μελών, ως σημειωθεί ότι, σύμφωνα με ένα τέτοιο επιχειρημα βασισμένο στη διατύπωση, θα ήταν τελείως αδύνατο να ισχυριστεί κανείς ότι το άρθρο 119 της Συνθήκης, επί παραδείγματι, επιβάλλει υποχρεώσεις επί ιδιωτών εργοδοτών, όπως έχει δεχθεί το Δικαστήριο ήδη από το 1976¹⁸. Επιπλέον, εάν μια οδηγία επέβαλλε υποχρεώσεις μόνο επί κρατών μελών, δεν θα ήταν καθόλου εύκολο να δικαιολογηθεί η επιβολή υποχρεώσεων επί φορέων όπως η Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority (Teaching). Η γνωστή θεμελίωση της αναγνωρίσεως του αμέσου αποτελέσματος μιας οδηγίας έναντι κράτους μέλους, ήτοι το ότι ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να επικαλεστεί τη δική του παράλειψη να εφαρμόσει την οδηγία, είναι κατ' εξοχήν μη αντιτάξιμη έναντι ενός τέτοιου φορέα, ο οποίος δεν φέρει καμία ευθύνη για την παράλειψη αυτή.

20. Προκειμένου να αποφανθεί επί του ζητήματος, το Δικαστήριο βασίστηκε — κατ' αποκλειστικότητα — στο γράμμα του άρθρου 189 της Συνθήκης. Όπως είναι γνωστό, το Δικαστήριο, κατά την ερμηνεία της Συνθήκης, δεν προσκολλάται γενικώς στο γράμμα της — και δικαιολογημένα. Επιπλέον, ένα επιχειρημα που βασίζεται στο γράμμα του νόμου, μολονότι έχει κάποια βαρύτητα, δεν είναι απόλυτα πειστικό. Το άρθρο 189 ορίζει ότι «η οδηγία δεσμεύει κάθε κράτος μέλος στο οποίο

21. Εν πάση περιπτώσει, εφόσον το Δικαστήριο δέχθηκε ότι οι οδηγίες έχουν αυτό το περιεχόμενο, κατέστη δύσκολο να δικαιολογηθούν διακρίσεις μεταξύ, επί παραδείγματι, των εργοδοτών του δημοσίου τομέα και εκείνων του ιδιωτικού. Επι-

17 — Marshall I, όπ.π., υποσημείωση 1, παράγραφος 48.

18 — Υπόθεση 43/75, Defrenne κατά Sabena, ECR 1976, σ. 455, παράγραφοι 39 και 40.

πλέον, άπαξ και αναγνωρίστηκε άμεσο αποτέλεσμα, έστω και περιορισμένο, ορισμένα από τα γενικά επιχειρήματα αρχής κατά της προσδόσεως άμέσου οριζοντίου αποτελέσματος στις οδηγίες — επί παραδείγματι, το επιχείρημα ότι, σύμφωνα με το άρθρο 189 της Συνθήκης, οι οδηγίες αφήνουν στις εθνικές αρχές την επιλογή των συγκεκριμένων τρόπων και μεθόδων — δεν μπορούν πλέον να ευσταθήσουν.

22. Καθίσταται επίσης δύσκολο, κατά τη γνώμη μου, να διατηρηθεί εν προκειμένω μια διάκριση μεταξύ οδηγιών (οι οποίες, σε τελική ανάλυση, είναι η κύρια, και συχνά η μοναδική, μορφή κοινοτικής νομοθεσίας που προβλέπεται σε πολλά σημεία της Συνθήκης) και λοιπών δεσμευτικών διατάξεων του κοινοτικού δικαίου, ήτοι συνθηκών, κανονισμών και αποφάσεων-διατάξεων οι οποίες, όπως γίνεται δεκτό, μπορούν όλες να επιβάλλουν υποχρεώσεις επί ιδιωτών.

23. Ομοίως, εάν δεν αναγνωριστεί οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα στις οδηγίες με την αιτιολογία ότι η διαδικασία θεσπίσεως τους δεν είναι επαρκώς δημοκρατική — δεδομένου ότι ο ρόλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου κατά τη διαδικασία αυτή υπήρξε εξ αρχής πολύ περιορισμένος και μόνο βαθμιαία επεκτάθηκε — τότε και πάλι είναι δύσκολο να αντιληφθεί κανείς γιατί το επιχείρημα αυτό θα έπρεπε να ισχύει μόνο για τις οδηγίες και όχι για τις άλλες κοινοτικές διατάξεις, όπως τους κανονισμούς, στους οποίους ο ρόλος του Κοινοβουλίου είναι ακριβώς ο ίδιος. Επιπλέον, δεν μπορεί να αντιπαχθεί κατά του άμέσου οριζοντίου αποτελέσματος ότι τα νομοθετήματα δεν

τέθηκαν σε εφαρμογή από ένα δημοκρατικά εκλεγμένο εθνικό κοινοβούλιο, εφόσον οι εν λόγω οδηγίες, εξ υποθέσεως, δεν αφήνουν διακριτική ευχέρεια στον εθνικό νομοθέτη.

24. Ούτε είναι κατά τη γνώμη μου δυνατόν να αντληθεί κάποιο επιχείρημα από τη μη πρόβλεψη υποχρεώσεως προς δημοσίευση των οδηγιών στη Συνθήκη¹⁹. Το κενό αυτό, το οποίο πληρώθηκε από τη Συνθήκη περί Ευρωπαϊκής Ενώσεως²⁰, μπορεί να εξηγηθεί από τον περιορισμένο ρόλο που προέβλεπε για τις οδηγίες η αρχική Συνθήκη και είναι περιορισμένης σημασίας, δεδομένου ότι, κατά πάγια πρακτική, όλες οι νομοθετικές οδηγίες αυτού του είδους, που απευθύνονται στα κράτη μέλη, δημοσιεύονται στην Επίσημη Εφημερίδα. Αναμφίβολα, εάν μια συγκεκριμένη οδηγία δεν είχε δημοσιευθεί, η μη δημοσίευση πιθανόν να στερούσε την οδηγία αυτή — όπως και κάθε άλλο νομοθετικό μέτρο — των εννόμων συνεπειών της²¹.

25. Οι ανωτέρω σκέψεις δεν καθιστούν κατά τη γνώμη μου φανερές τις σημαντικές διαφορές που εξακολουθούν να υπάρχουν μεταξύ οδηγιών και κανονισμών. Στην υπόθεση Marshall I, το Δικαστήριο ορθώς, κατά τη γνώμη μου, απέφυγε να στηριχθεί επί του επιχειρήματος (το οποίο αναφέρθηκε στις προτάσεις του γενικού

19 — Βλ., π.χ., Pescatore, «L'effet des directives communautaires, une tentative de démythification», Dalloz 1980, chronique XXV.

20 — Βλ. άρθρο 191, παράγραφοι 1 και 2, της Συνθήκης ΕΟΚ όπως τροποποιήθηκε από τη Συνθήκη περί Ευρωπαϊκής Ενώσεως.

21 — Βλ. υπόθεση 87/78, Racke κατά Hauptzollamt Mainz, ECR 1979, σ. 69, παράγραφος 15.

εισαγγελέα Slynn) ότι, εάν θεωρήσουμε ότι οι οδηγίες εφαρμόζονται απευθείας επί ιδιωτών, διαγράφουμε τη διάκριση μεταξύ οδηγιών και κανονισμών. Ακόμη και αν αναγνωρίσουμε ότι οι διατάξεις μιας οδηγίας μπορεί να είναι απευθείας εφαρμοστέες, στην εξαιρετική περίπτωση κατά την οποία δεν μεταφέρθηκαν ορθώς στο εσωτερικό δίκαιο, αυτό ουδαμώς επηρεάζει την υποχρέωση των κρατών μελών να λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα για την εφαρμογή τους, ενώ για τους κανονισμούς, που έχουν απευθείας εφαρμογή, κανονικά δεν απαιτείται μεταφορά τους στο εθνικό δίκαιο. Επιπλέον, όπως είδαμε, οι οδηγίες παράγουν έννομα αποτελέσματα μόνο μετά την παρέλευση της προθεσμίας που οι ίδιες τάσσουν για τη θέση τους σε εφαρμογή. Οδηγίες και κανονισμοί παραμένουν δύο διαφορετικές κατηγορίες νομοθετημάτων, που επιτελούν διαφορετικές λειτουργίες και επιτυγχάνουν τους σκοπούς τους με διαφορετικά μέσα η καθεμιά, έστω και αν αναγνωρίζεται ότι υπό ορισμένες περιστάσεις μια οδηγία η οποία δεν έχει μεταφερθεί ορθά στο εσωτερικό δίκαιο μπορεί να επιβάλλει υποχρεώσεις επί προσώπων ιδιωτικού δικαίου.

26. Προ 30 και πλέον ετών, στην υπόθεση Van Gend en Loos²², το Δικαστήριο αναγνώρισε τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του κοινοτικού δικαίου ως δικαιικού συστήματος μη αναγώγιμου σε έναν διακανονισμό μεταξύ κρατών, πράγμα που ίσχυε συνήθως προκειμένου για το παραδοσιακό διεθνές δίκαιο. Κατόπιν των εξελίξεων που μεσολάβησαν έκτοτε στο κοινοτικό νομικό σύστημα, ίσως πρέπει να αναγνωρίσει κανείς ότι, υπό ορισμένες περιστάσεις, μια οδηγία η οποία δεν έχει

μεταφερθεί ορθά στο εσωτερικό δίκαιο μπορεί να απονέμει σε ιδιώτες δικαιώματα ακόμη και έναντι ιδιωτικών φορέων. Από αυτή την άποψη θα μπορούσε ιδιαίτερας να γίνει αντιδιαστολή μεταξύ κοινοτικής και διεθνούς έννομης τάξεως.

27. Μια ευρέως γνωστή αδυναμία του διεθνούς δικαίου είναι ότι οι διεθνείς συμβάσεις δεν μπορούν να εφαρμοστούν από τα δικαστήρια ενός συμβαλλομένου κράτους, ακόμη και αν οι διατάξεις των συμβάσεων αυτών ενδείκνυνται για μια τέτοια εφαρμογή. Το ανεπιθύμητο αυτό αποτέλεσμα είναι ιδιαίτερας πιθανό να προκύψει στα κράτη που ασπάζονται τη λεγόμενη δυαδική θεωρία, τα κράτη δηλαδή εκείνα τα οποία στο σύνταγμα τους δεν αναγνωρίζουν την αρχή της εσωτερικής νομικής ισχύος των συμβάσεων που είναι δεσμευτικές γι' αυτά εξ απόψεως διεθνούς δικαίου. Έτσι, σε διεθνείς συναλλαγές μεταξύ ιδιωτών συμβαίνει συχνά το ένα συμβαλλόμενο μέρος, προκειμένου να βεβαιωθεί ότι η συναλλαγή διέπεται από συγκεκριμένη διεθνή σύμβαση, να διερευνά εάν η σύμβαση αυτή έχει επικυρωθεί από το κράτος του ετέρου των συμβαλλομένων, αλλά όταν ανακλύπει διαφορά να ανακαλύπτει ότι η σύμβαση δεν αποτελεί μέρος του εσωτερικού δικαίου του κράτους αυτού και δεν μπορεί να εφαρμοστεί από τα δικαστήριά του.

28. Δεν μπορούμε να δεχθούμε την αναπαράγωγή της αδυναμίας αυτής του διεθνούς δικαίου στο εσωτερικό της

22 — Υπόθεση 26/62, Van Gend en Loos κατά Nederlandse Administratie der Belastingen, ECR 1963, σ. 1.

κοινοτικής έννομης τάξης. Όπως συμβαίνει συνήθως προκειμένου για τις συμβάσεις, οι οδηγίες δεσμεύουν το κράτος όσον αφορά το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, αλλά αφήνουν στις εθνικές αρχές την επιλογή των συγκεκριμένων τρόπων και μεθόδων επιτεύξεώς του. Αλλά ο ρόλος των οδηγιών στη Συνθήκη ΕΟΚ έχει εξελιχθεί, ως αποτέλεσμα της νομοθετικής πρακτικής του Συμβουλίου, κατά τρόπο που το γράμμα του άρθρου 189 της Συνθήκης να μην είναι πλέον ακριβές. Παρ' όλη τη διατύπωση της τρίτης παραγράφου του άρθρου, δεν ευσταθεί πλέον ότι οι οδηγίες δεσμεύουν μόνον «όσον αφορά το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα». Η ευχέρεια «επιλογής των συγκεκριμένων τρόπων και μεθόδων», η οποία αφήνεται στις εθνικές αρχές, είναι συχνά ανύπαρκτη, διότι η διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών κατά την εφαρμογή των οδηγιών περιορίζεται σημαντικά από τον λεπτομερή και εξαντλητικό χαρακτήρα του μεγαλύτερου μέρους της νομοθεσίας που παράγεται ήδη από το Συμβούλιο υπό μορφήν οδηγιών. Κατά συνέπεια, πολλές από τις διατάξεις των οδηγιών αυτών προσφέρονται κάλλιστα ώστε να έχουν άμεσο αποτέλεσμα.

29. Υπάρχουν αποχρώντες λόγοι αρχής για να αποδώσουμε στις οδηγίες άμεσο αποτέλεσμα χωρίς να διακρίνουμε ανάλογα με την ιδιότητα του καθού. Κάτι τέτοιο συνάδει με την ανάγκη να εξασφαλιστεί η αποτελεσματικότητα του κοινοτικού δικαίου και η ομοιόμορφη εφαρμογή του σε όλα τα κράτη μέλη. Συνάδει, ιδίως, με την έμφαση που αποδίδει η πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου στο πρωταρχικό καθήκον των εθνικών δικαστηρίων να παρέχουν αποτελεσματική προστασία των κοινοτικών δικαιωμάτων²³. Στο γεγονός ότι η πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου

επιβάλλει μια νέα αντιμετώπιση των οδηγιών οφείλεται ίσως και η πρόσφατη τάση της θεωρίας να συνηγορεί υπέρ της αποδόσεως άμεσου οριζοντίου αποτελέσματος στις οδηγίες²⁴. Όσο για το επιχείρημα που βασίζεται στην ανάγκη της ομοιόμορφης εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου, το πράγμα είναι προφανές. Είναι όμως ανάγκη να εξασφαλιστεί η ομοιόμορφη εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου όχι μόνο μεταξύ των διαφόρων κρατών μελών, αλλά και στο εσωτερικό του κάθε κράτους μέλους. Εάν οι οδηγίες μπορούν να εφαρμοζονται, επί παραδείγματι, κατ' ερεινών που παρέχουν αγαθά ή υπηρεσίες και ανήκουν στον δημόσιο τομέα και όχι στον ιδιωτικό, είναι φανερό ότι αυτό θα προκαλέσει ανισότητες. Το να αντιτείνει κανείς ότι οι ανισότητες αυτές θα εκλείψουν, εάν η οδηγία εφαρμοστεί ορθά, δεν αποτελεί απάντηση²⁵. Εδώ εξετάζουμε μια περίπτωση κατά την οποία η οδηγία καθ' υπόθεση δεν έχει εφαρμοστεί ορθά.

30. Η δυνατότητα, σύμφωνα με την απόφαση Francovich²⁶, να αξιώσει ο ιδιώτης

23 — Βλ., π.χ., την υπόθεση C-213/89, *Factortame* (Συλλογή 1990, σ. I-2433), και την απόφαση της 2ας Αυγούστου 1993, C-271/91, *Marshall I*.

24 — Βλ., π.χ., Manin, «L'invocabilité des directives: quelques interrogations», *Revue Trimestrielle de Droit Européen*, 1990, σ. 669. Emmert, «Horizontale Drittwirkung von Richtlinien? Lieber ein Ende mit Schrecken als ein Schrecken ohne Ende!», στο *Europäisches Wirtschafts- und Steuerrecht*, 1992, σ. 56. Boch και Lane, «European Community Law in national courts: a continuing contradiction», *Leiden Journal of International Law*, 1992, σ. 171. Van Gerven, «The horizontal effect of directive provisions revisited — the reality of catchwords», Institute of European Public Law, University of Hull, 1993. Emmert και Pereira de Azevedo, «L'effet horizontal des directives. La jurisprudence de la CJCE: un bateau ivre?», *Revue Trimestrielle de Droit Européen*, 1993, σ. 503. Mangas Martín, στο Rodríguez Iglesias και Liñán Nogueiras (eds.), *El derecho comunitario europeo y su aplicación judicial*, 1993, σ. 77-79.

25 — Βλ. την υπόθεση *Marshall I*, παράγραφος 31.

26 — Συνεδικασθείσες υποθέσεις C-9/90 και C-9/90, *Francovich κ.λπ.*, Συλλογή 1991, σ. I-5357.

αποζημίωση από το κράτος μέλος σε περίπτωση που μια οδηγία δεν έχει εφαρμοστεί ορθά δεν αρκεί, κατά τη γνώμη μου, για να υποκαταστήσει την άμεση εφαρμογή της οδηγίας. Κάτι τέτοιο θα επέβαλλε συχνά στον ενάγοντα να κινεί δύο χωριστές ένδικες διαδικασίες, είτε ταυτόχρονα είτε διαδοχικά, μια κατά του ιδιώτη και μια κατά των δημοσίων αρχών, πράγμα που μάλλον δεν συμβιβάζεται με την απαίτηση για ένα αποτελεσματικό μέσο ένδικης προστασίας.

31. Πιστεύω ότι δεν μπορεί να αντιταχθεί ότι η επιβολή υποχρεώσεων επί ιδιωτών θα βλάψει την ασφάλεια δικαίου. Αντιθέτως, το πιο σημαντικό ίσως χαρακτηριστικό της υπάρχουσας νομολογίας σ' αυτό το σημείο είναι ότι έχει προκαλέσει ανασφάλεια²⁷. Οδήγησε, πρώτον, σε μια τόσο ευρεία ερμηνεία της εννοίας του κράτους μέλους, ώστε οι οδηγίες μπορούν να εφαρμοστούν και κατά εμπορικών επιχειρήσεων στις οποίες υπάρχει κάποιο στοιχείο κρατικής συμμετοχής ή ελέγχου²⁸, παρά το ότι οι επιχειρήσεις αυτές δεν έφεραν καμία ευθύνη για τις παραλείψεις των κρατών μελών και παρά το ότι μπορεί να βρίσκονταν σε θέση ευθέως ανταγωνιστική με εταιρίες του ιδιωτικού τομέα, επί των οποίων οι ίδιες οδηγίες δεν ήταν εφαρμοστέες. Επίσης προκάλεσε μεγάλη ανασφάλεια όσον αφορά την έκταση της εθνικής νομοθεσίας, ενόψει του καθήκοντος των εθνικών δικαστηρίων να επεκτείνουν μέχρι τα ακραία τους όρια τους όρους της εθνικής νομοθεσίας προκειμένου να

προσδώσουν άμεσο αποτέλεσμα σε οδηγίες που δεν έχουν εφαρμοστεί ορθά²⁹. Επιπλέον, εάν η εθνική νομοθεσία ερμηνευθεί ευρέως ώστε να προσδώσει άμεσο αποτέλεσμα σε οδηγία, το αποτέλεσμα μπορεί να είναι η επιβολή επί ιδιωτών υποχρεώσεων τις οποίες αυτοί δεν θα είχαν αν έλειπε η οδηγία. Επομένως, οδηγίες που δεν έχουν εφαρμοστεί ορθά είναι ήδη δυνατό να γεννούν υποχρεώσεις επί ιδιωτών. Σ' αυτό το πλαίσιο, δεν φαίνεται να ισχύει η επίκριση ότι η άμεση εφαρμογή των οδηγιών επί ιδιωτών θα έθετε σε κίνδυνο την ασφάλεια δικαίου. Αντιθέτως, μπορεί κάλλιστα να οδηγήσει σε μεγαλύτερη ασφάλεια δικαίου και σε ένα συνεκτικότερο σύστημα, εάν οι διατάξεις μιας οδηγίας θεωρούνταν άμεσα εφαρμοστέες επί ιδιωτών υπό τις ενδεδειγμένες συνθήκες.

32. Επειδή η ήδη υπάρχουσα νομολογία απαιτεί κατ' ουσίαν από τα εθνικά δικαστήρια να εφαρμόζουν άμεσα τις οδηγίες επί ιδιωτών, ερμηνεύοντας όλες τις διατάξεις του εθνικού δικαίου, ασχέτως εάν αυτές θεσπίστηκαν ή όχι προς εφαρμογή οδηγίας και ασχέτως εάν είναι προγενέστερες ή μεταγενέστερες της οδηγίας, κατά τρόπον ώστε να θεωρούνται ισχυρές οι διατάξεις της οδηγίας, δεν θα αποτελούσε ριζική διαφοροποίηση από την υφισταμένη κατάσταση του δικαίου, ως προς τις πρακτικές της επιπτώσεις, να προσδώσουμε άμεσο οριζόντιο αποτέλεσμα στις οδηγίες. το αποτέλεσμα αυτό θα

27 — Βλ. τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Van Gerven που αναπτύχθηκαν στις 26 Ιανουαρίου 1993 στην υπόθεση C-271/91, Marshall II, ανωτέρω υποσημείωση 23, και τους συγγραφείς που αναφέρονται ανωτέρω στην υποσημείωση 24.

28 — Βλ. υπόθεση C-188/89, Foster κατά British Gas, Συλλογή 1990, σ. I-3313.

29 — Για ένα ακραίο παράδειγμα βλ. υπόθεση C-106/89, Marleasing, Συλλογή 1990, σ. I-4135.

υπάρχει μόνο στις περιπτώσεις όπου δεν είναι δυνατόν να ερμηνευθεί κατ' αυτόν τον τρόπο καμία διάταξη εσωτερικού δικαίου. Οι συνέπειες αυτής της διαφοροποίησης μπορούν εν πάση περιπτώσει να αμβλυθούν, εάν αυτό κριθεί αναγκαίο, μέσω του περιορισμού της χρονικής ισχύος της νέας απόφασης του Δικαστηρίου, για λόγους παρόμοιους με αυτούς που το Δικαστήριο δέχθηκε στην υπόθεση *Defrenne II*³⁰, ώστε να αποκλειστεί ή να περιοριστεί η αναδρομική εφαρμογή της.

33. Υπάρχουν βεβαίως περιπτώσεις στις οποίες μια οδηγία, η οποία δεν έχει εφαρμοστεί από κράτος μέλος, προφανώς δεν θα επιβάλλει υποχρεώσεις επί ιδιωτών. Επί παραδείγματι, μια οδηγία δεν μπορεί, αυτή καθαυτή, να γεννήσει κάποια ευθύνη³¹. Ούτε θα έπρεπε ίσως να ερμηνεύεται η οδηγία κατά τρόπον ώστε να επιβάλλει υποχρεώσεις επί ιδιωτών, σε περίπτωση που αυτό θα απένειμε δικαιώματα στο κράτος που παρέλειψε να την εφαρμόσει.

34. Γενικά, πάντως, νομίζω ότι οι οδηγίες των οποίων το αντικείμενο είναι ακριβώς η παροχή δικαιωμάτων σε ιδιώτες και η

επιβολή υποχρεώσεων επ' αυτών θα έπρεπε να είναι εφαρμοστές κατ' αίτηση του προσφεύγοντος, εκτός εάν αυτό ματαιώνει τις θεμιτές προσδοκίες του καθού.

35. Ακόμη και αν η γενική αυτή πρόταση δεν γίνει δεκτή, μια υπόθεση όπως η παρούσα θα παρείχε, εάν η προθεσμία προς λήψη των μέτρων εφαρμογής είχε εκπνεύσει, ισχυρά επιχειρήματα υπέρ της διασφάλισης της άμεσης εφαρμογής των οδηγιών. Στο ζήτημα της υποχρεωτικής ασφαλίσεως της ευθύνης από τροχαία δυστυχήματα, το δημόσιο συμφέρον προφανώς επιβάλλει να μπορούν οι ιδιώτες να βασίζονται σ' ένα αποτελεσματικό σύστημα ασφαλίσεως, που να λειτουργεί ομοιόμορφα στο σύνολο της Κοινότητας. Επιπλέον, οι επιχειρήσεις που παρέχουν ασφάλιση κατά τροχαίων, με βάση τις ίδιες τις νομικές διατάξεις που ρυθμίζουν την οικονομική τους θέση, είναι εταιρίες μεγάλου μεγέθους συνηθισμένες να λειτουργούν σε πλαίσιο λεπτομερειακά ρυθμισμένο, στο οποίο η ελευθερία των συμβάσεων έχει δραστικά μειωθεί λόγω του επιτακτικού δημοσίου συμφέροντος που επιβάλλει την επαρκή ασφάλιση όλων των οδηγιών και όλων των οχημάτων ως προς την ευθύνη έναντι τρίτων. Οι εταιρίες αυτές μπορούμε βάσιμα να υποθέσουμε ότι γνωρίζουν τις υποχρεώσεις οι οποίες τους επιβάλλονται δυνάμει των κοινοτικών οδηγιών. Είναι άραγε ανεκτό να απαλλαγούν από την ευθύνη τους επειδή ένα συγκεκριμένο κράτος δεν μετέφερε, όπως όφειλε, την επίδικη οδηγία στο εσωτερικό του δικαίου; Όπως το Δικαστήριο δέχθηκε ότι τα κράτη μέλη δεν μπορούν να επικαλούνται τη δική τους παράλειψη, κατά

30 — Όπ.π., υποσημείωση 18.

31 — Βλ. υπόθεση 80/86, *Kolpinghuis Nijmegen*, Συλλογή 1987, σ. 3969· βλ. επίσης τις προτάσεις μου στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-206/88 και C-206/88, *Vessoso και Zanetti*, Συλλογή 1990, σ. 1-1461, παράγραφοι 24 και 25.

τον ίδιο τρόπο είναι φανερό ότι μια ασφαλιστική εταιρία, υπ' αυτές τις συνθήκες, δεν θα ήταν επιτρεπτό να αντλήσει όφελος από την παράλειψη ενός κράτους μέλους.

36. Για τους ανωτέρω λόγους, εάν το ερώτημα απαιτούσε απάντηση, θα υπο-

στήριζα την άποψη ότι οι υπό εξέταση διατάξεις γεννούν υπέρ ιδιωτών δικαιώματα που τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να προστατεύουν, ακόμη και έναντι μη κρατικών φορέων. Επαναλαμβάνω, ωστόσο, ότι στην παρούσα υπόθεση δεν απαιτείται κατά τη γνώμη μου να δοθεί απάντηση στο ερώτημα.

Συμπέρασμα

Αρκεί συνεπώς, κατά τη γνώμη μου, να δοθεί η εξής απάντηση στα ερωτήματα που υπέβαλε το εθνικό δικαστήριο:

Προ της 31ης Δεκεμβρίου 1988, ημερομηνία κατά την οποία έληξε η προθεσμία που τάσσει το άρθρο 5, παράγραφος 2, της δεύτερης οδηγίας του Συμβουλίου για την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών των σχετικών με την ασφάλιση της αστικής ευθύνης που απορρέει από την κυκλοφορία των αυτοκινήτων οχημάτων, οι διατάξεις της οδηγίας αυτής δεν γεννούν υπέρ των ιδιωτών δικαιώματα που τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να προστατεύουν.